

ELEK TIBOR

„Az Én mint mű”

KÁNTOR ZSOLT: FÉLREGOMBOLT ÉGBOLT

Egy válogatott verseskötet mindig jó alkalmat teremt arra, hogy felidézzük szerzője költői pályájának alakulását, átalakulását, hogy emlékeztessünk az irányváltásaira, hangsúlymódosulásaira, hogy megrajzoljuk a pálya fejlődési ívét. Kántor Zsolt új és válogatott verseket tartalmazó *Félregombolt égbolt* című kötete azonban rácsófol az effajta beidegződésekre. Nem mintha Kántor költészete ugyanott tartana, mint 1981-ben, amikor Tandori Dezső a Magyar Ifjúságban bemutatta, vagy mint 1986-ban, a *Világültetés* című kötet megjelenésekor, hanem mert a folytonos alakulásban, változásban igazából az életérzés, a költői szemlélet és beszédmód állandósága, egységessége a feltűnő. Ezért talán helyesebb is, pontosabb is, ha változás, átalakulás helyett folyamatos elmélyülésről, érettebbé válásról beszélünk.

Azért is hangsúlyozható Kántor költészetében az állandóság, mert neki nem kellett eljutnia a nyugatos impresszionizmustól és művességtől az avantgárd szürrealista szabad asszociációin keresztül a neoavantgárd ihletésű szójátékokig, a posztmodern szövegirodalomig, hanem mindezt szinte már kezdettől (legalábbis a Magvető Kiadó Új Termés-sorozatában megjelent, 1992-es *Aggályok* című igazi első kötettől) felmutatja, mint ahogy a versformák változatosságát is, a kötöttebb alakzatoktól, a szonettől a szabad versen át a prózaversekig, az ún. szövegig. Az állandóság tehát formailag sem egysíkúságot jelent, hanem inkább a gazdagság, a sokszínűség állandóságát. Nem alaptalanul nevezi Határ Győző egyik írásában poeta doctusnak Kántort.

Állandó és nagyra törő Kántor ambíciója is: a nyelv, a költészet segítségével birtokba venni a világot, megérteni a létet, nem önmagáért természetesen, hanem azért, hogy az individuum, az „Én” is megértse és megtalálja benne a helyét. Létértés és önértés, létismeret és önismeret egymás függvényei, ahogy a *Kék szótövek* kötet (1993) *Paradigmák* című versében is: „A leírt lét bennünk jön létre... Transzformációk / lebegnek, teóriák, a megértéssel részévé válunk / a világnak.” Egyidejűleg és egymást erősítve zajlik tehát a Kántor-versekben a mitológiai, a legmodernebb létfilozófiai és nyelvfilozófiai ismeretekkel felvértezett szenvedélyes küzdelem. Az önazonosságát kereső lírai én számára a megismerés, a megértés a magány, az egyedüllét, az egzisztenciális félelem és szorongás leküzdésének esélye. A világ tényeiben értelmet kell találni, a hiányt pótolni kell, az űrt be kell tölteni, mert „... ha mindennek alján egy tátongó, / betelni soha nem képes üresség rejtőznie, / mi más lenne akkor az élet, / mint kétségbeesés?” – idézi a költő a filozófust (*Kierkegaard-rezignációk*). A megragadás és a birtokba vevés önző vágya („a kalkulatorikus gondolkodás ellenszere lehet, / ha mindent megragadunk és magunkévá teszünk” – *A vonal csontváza – Ellenelégia*) nem agresszív szándékokból fakad, hanem a mérhetetlen szeretetvágyból, mint ahogy a töredékesség, a széthullás élményéből a teljességvágy.

A modern, a 20. századi ember jól ismert életérzéseinek, léthelyzeteinek feldolgozása önmagában még nem tenné eredetivé és figyelemre méltóvá Kántor költészetét, hiszen oly sokan és oly hatásosan megverselték már azokat, de az már azzá teszi, hogy az egyéni fogalmazásmód révén új megvilágításokba helyezi, újraszituálja a jellegzetes létélményt, vagy ahogy Tandori Dezső fogalmaz egyik Kántorról szóló írásában: ő nem egyszerűen variálja az alaptémát, hanem „variációt tud az alaptémára”. Megkapó és magával ragadó módon képes Kántor az egyéni, családi hétköznapi élet esetlegességeit létfilozófiai síkokba emelve általánosabb (emberi) érvénnyel felruházni, az élet természeti és tárgyi elemeiből magánmitológiát teremteni („Mintha tárgyakkól állna az élet, sőt a test is... A halálon túl is elfoglalják / helyüket (bennem) a tárgyak” – *Szálak moccannak*), a világ tényei és lényei iránti sokoldalú érzékenységet, az olvasó számára is szenzuális élményt teremtve, áradó,

burjánzó szózuhatagokban közvetíteni. *A falevél* című vers szép példája annak, hogyan ismeri fel, hogyan ragadja meg egyetlen parányi tárgyban a pillanat teljességét, a megérett világot, a lebomlott létet. *A versből kiöntött vers* pedig annak, hogyan zárja és nyitja egyidejűleg a létezés két alkalmissal választott szélső pontja (a párkányon megfagyott szarvasbogár és a templom fölötti világegyetem képe) a lírai perspektívát. A teljesség iránti olthatatlan szomj készletet harmonikus együttműködésre a versekben a lelket és a tudatot, az érzelmet és az értelmet, a finom érzéki konkrétumokat és a filozofikus elvontságokat. A lírai én hol leplezetlenül feltárulkozik, hol rejtőzködik, szerepeket ölt, maszkok mögé bújik („Mindennap más-más ember ébred fel / bennem” – *Bolondéria*; „Mitoszi egyidejűség, két lélekben / egyszerre jelen lenni, egymásra nézni / maszkok mögül” – *Kárpit és kripta*), de az álarc se nagyon képes leplezni a magány falát áttörni vágyó szenvedélyes vallomásvágyat. Ezért is lesz ez a költészet határozottan elégikus karakterű, minden antipoétikus elvontsága és prózaisága ellenére, és annak ellenére, hogy alkotója ellenelégiaírt, azt állítva, hogy „Benőtte a fű az elégiák billentyűzetét, / nem kedvez a kiszolgáltatottság a búsongó monológoknak”. No meg azért is, mert még a létezés csodája, rejtélye kiváltotta ámulat és elragadtatás sem mentes soha a kételytől s a rezignációtól: „S ebben is, mint mindenben, a félelem ketyeg, / a konfesszionális magány, az elbeszélés kubizmusa. Mégiscsak van Rejtély / Szellem és Szöveg / a szép / beszéd. Talán a túlélés esélye ez, / vagy valami ösztökélés? / Az írás kitárva, kitakarva, / zengj, Kétely és bűgj, gerle!” (*A kék szókő*) Ez az idézet azt is jól szemlélteti, hogy a bujkáló elégikusságnál sokkal látványosabban karakteres vonása Kántor költészetének a retorikusság. A vallomás kifejezőmódja, eszköze ugyanis a hangsúlyozott beszédtevékenység, a belső monológ, az önmegszólítás, az Úrhoz, a Kedveshez való beszélés, így a verset gyakorta a retorika szabályszerűségei formázzák. A lírai én „a diskurzus számos regiszterén játszik” a(z ön)kifejezés, az (ön meg)alkotás és a kapcsolatteremtés érdekében. A megalkotott Én már maga a mű, amelyben tükröződik a lét: „Az Én mint mű. Könnyű kis darab. Materializálódott / teória. / A Véletlen faragványa. Elvonttal tükrözőtt Lét” (*A káprázat báza*). A szó, a versbeli beszéd a lírai én számára nemcsak a reflexív önfelmutatás és – a kimondás, megnevezés révén – a világ birtokbavételének lehetősége, hanem ezáltal valamiféle életpótlék és az elmúlással, a halállal szembeni fegyver is. „Ó, kék szókő, míves klipsz, / most élni segíts!” – kiált fel a lírai én az *Ellenelégia* kötet *Konstrukció* című versében vagy ugyanezen kötet *A beszéd* című versében: „Nem szabad meghalni. Ne tedd! / Ön-én-reped. / A szó lét, tett emlék, / ameddig beszélsz, nem félsz.”

Kántor Zsoltban kezdettől él a szó, a költészet erejébe, életmentő hatalmába vetett hit, és még az új versek egyikében is ezt írja: „És két szétesés között, ahol a félsz is / megnyugvásszerű, / adj kezembe egy hegedűt!” (*Szövegszínbáz*) Ez azonban nem egy felfokozott szereptudatú romantikus költő hite, hanem a reflexivitásra, öniróniára hajlamos modern alkotó kételyektől, kiábrándulástól sem mentes hite. A reflexivitás és az irónia az új verseket mintha még inkább áthatná, mint a régieket, s mintha a felerősödésükkel párhuzamosan a versszerűség is mindjobban háttérbe szorulna a szövegszerűség rovására. A 20. századi irodalom számos irányzatára nagy hatást gyakorló svájci nyelvtörténész, Saussure a század elején megkülönböztette a rendszerszerű, strukturált, világteremtő nyelvet (*langue*) és a beszédet (*parole*). Kántor most ezt így teszi meg a század végén: „A nyelv alatt is található egy / másik nyelv, a taníthatatlan beszédmód.”; „A nyelv írja a szöveget, a beszéd / szövi a szellemet” – állítja az *Akril emulzió és az aranyfüst*, illetve *A szellem* című újabb szövegekben. A nyelv azonban mégsem önmagáért való jelenség, még a költői nyelv sem, ezért e sorok írójának leginkább azok a Kántor-versek tetszenek, amelyekben a nyelv nem elsősorban önmagára irányul, amelyekben a szavak világa mögött a dolgoké is felsejlik, s amelyekben a nyelv önműködése a konfesszionális személyesség létértelmező és autonóm világ-, illetve műteremtő indulatának van alárendelve. Mint például a válogatott kötet *A legeldugottabb odú*, *Az orális cápa*, az *Éjszakai szonett*, az *Ön-érzet: mulandóság* és a *Fohász* című verseiben. (*Móra Kiadó, 1997*)